

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA AXLOQIY MADANIYATNI
SHAKLLANTIRISHGA OID ILMIY FARAZLAR

Boymatova Yulduzxon Safarali qizi
Jizzax davlat pedagogika universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqola boshlang'ich sinflarda multimedia vositalari asosida dars o'tishga bag'ishlangan bo'lib, unda boshlang'ich sinf o'quvchilarining axloqiy madaniyatni shakllantirishga oid ilmiy farazlar, multimedia vositalarining mazmun-mohiyati, mamlakatimiz ta'lim jarayonlarida multimedia vositalarining ro'li haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Multimedia vositalari, Boshlang'ich sinf, axloq, axloqiy fazilatlar, introspektsiya, imperativ elementlar

НАУЧНЫЕ ГИПОТЕЗЫ ФОРМИРОВАНИЯ НРАВСТВЕННОЙ
КУЛЬТУРЫ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация: Данная статья посвящена обучению в начальных классах на основе мультимедийных средств, в которой изложены научные гипотезы о формировании нравственной культуры учащихся начальных классов, содержании и сущности мультимедийных средств, роли мультимедийных средств в образовательных процессах нашей страны.

Ключевые слова: Мультимедийные инструменты, начальная школа, этика, моральные добродетели, интроспекция (самоанализ), императивные элементы

SCIENTIFIC HYPOTHESES ON THE FORMATION OF THE MORAL
CULTURE OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Annotation: This article is dedicated to teaching in primary grades based on multimedia tools, in which scientific hypotheses on the formation of the moral culture of primary school students, the content and essence of multimedia tools in the educational processes of our country.

Keywords: Multimedia tools, elementary school, ethics, moral virtues, introspection, imperative elements.

Yoshlarga ta'lim-tarbiya berish har doim ham eng dolzarb muammo sanalib kelingan. Jamiyatning taraqqiyoti insonlarning ongiga, aql-zakovati, axloq-odobiga ko'p jihatdan bog'liq bo'ladi. Yaxshi tarbiya ko'rgan kishi eng avvalo el-yurtning, xalqning manfaatini o'ylaydi. Chunki har bir shaxsning baxt-saodati alohida, o'z holicha amalga oshmaydi. Atrofdagilar baxtli va farovon turmush kechirganlarida huzur-halovat hammaga tatiydi. Bu qoida qadim zamonlardan mavjud bo'lib, unga turli davrlarda turlicha amal qilib kelingan.

Yoshlarning ta'lim-tarbiya olishlariga mas'ul bo'lgan barcha o'rinlarda xalq pedagogikasi xazinasidan foydalanish hayotiy ehtiyoj darajasiga ko'tarildi. Yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi quyi sinflarda xalq og'zaki ijodi namunalaridan samarali foydalanilganda bu darajaga erishish engil amalga oshadi. O'rta umumiy ta'limning birinchi bosqichi bo'lgan boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning bilim egallashga bo'lgan qiziqishlari, havasi asosida aqliy qobiliyatlari shakllantiriladi.³³

Aqliy kamolotga uyg'un tarzda o'quvchilarning ma'naviy dunyosi boyitiladi. Axloqiy fazilatlar takomillashtiriladi. O'quvchilarda mehnatsevarlik, yuksak did, fahm-farosat, nafis his-tuyg'ular rivojlanib boradi. Boshlang'ich sinflardayoq iqtisodiy va ekologik tushuncha, ko'nikma va malakalar tarkib topib boshlaydi. Ta'lim-tarbiya muassasalarida o'quvchi-yoshlarning har tomonlama kamol topishiga e'tibor qaratiladi. Xalq og'zaki ijodi xalq pedagogikasining asosiy vositasidir. Xalq pedagogikasi - bu yosh avlodni tarbiyalash bo'yicha kattalar faoliyatining o'quv predmeti va turi, g'oyalar va g'oyalar, qarashlar va qarashlar va e'tiqodlar, shuningdek, xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha ko'nikma va uslublarning umumiyliigi va o'zaro bog'liqligi. va yosh avlodni tarbiyalash xalq amaliy san'atida o'z ifodasini topdi. Bu millatning yosh avlodga nisbatan mentaliteti va oila va jamiyatdagi tarbiyaviy an'analar, avlodlar aloqasi va davomiyligidir. Xalq og'zaki ijodining tarbiyaviy imkoniyatlari cheksizdir. Bugun jamiyatimiz xalq tajribasidan foydalangan holda, unutilgan antik an'analarni tiklamoqda, tarbiya nazariyasi va amaliyotining yangi modellarini yaratmoqda. Xalq og'zaki ijodiga, madaniyatning qadimiy qatlamlariga, bir butun sifatida an'anaga e'tibor inson tarbiyasi va kamolotining bitmas-tuganmas manbai sifatida keyingi yillarda ijtimoiy-pedagogik muhitda ayniqsa faol bo'ldi. Bu xalq og'zaki ijodi janrlarining funksional xususiyatlari, xalq og'zaki ijodining chuqur ma'naviyati va hikmati, milliy madaniyatning avloddan-avlodga o'tish jarayonining uzluksizligi bilan bog'liq. Yangi asr boshlarida milliy madaniyat, etnik jarayonlar, an'anaviy badiiy ijod, xalq og'zaki ijodiga qiziqish kuchaydi. Olimlar har bir xalqning tarixiy va milliy o'zo'zini anglashidagi alohida o'sishni qayd etib, buni ijtimoiy-psixologik va siyosiy sabablar bilan izohlaydilar. Milliy madaniyatni, uning ildizlarini asrab-avaylash va rivojlantirish tarix va madaniyat yodgorliklariga, an'anaviy xalq amaliy san'atiga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishni talab qiladigan eng muhim vazifadir.

Xalq og'zaki ijodi, xalq urf-odatlari, marosim va bayramlari, an'anaviy amaliy san'at va tasviriy san'atni qayta tiklash bugungi kunning dolzarb muammosidir. Folklor, uning janrlari, vositalari, usullari xalq hayotining butun manzarasini to'liq to'ldiradi, xalq hayoti, uning axloqi, ma'naviyati haqida yorqin tasavvur beradi. Xalq og'zaki ijodi xalqning ruhini, qadr-qimmatini, xususiyatlarini ochib beradi. Ilm-fan nuqtai nazaridan xalq og'zaki ijodi alohida o'rganishga, puxta baho berishga loyiq hodisadir. Har qanday folklor kichik janrlarda, jumladan, topishmoqlar, maqollar va matallardan kelib chiqadi. Maqol deganda

³³ B. Maqulova, S. Sa'dieva. Sinf dan tashqari o'qish mashg'ulotlari (1-sinf o'qituvchilari uchun metodik qo'llanma). . T.: O'qituvchi, 1997.

hayotning eng xilma-xil hodisalarini ifodalovchi va to'liq gap shakliga ega bo'lgan, tuzatuvchi xarakterga ega bo'lgan maqsadli majoziy so'z tushuniladi. Maqollar ishchilarning ko'plab ma'naviy ehtiyojlarini qondirdi: kognitiv va intellektual (tarbiyaviy), ishlab chiqarish, estetik, axloqiy va boshqalar.³⁴

Maqollar qadimiylilik emas, o'tmish ham emas, xalqning jonli ovozi xalq o'z xotirasida faqat bugun kerak bo'lgan va ertaga kerak bo'ladigan narsanigina saqlaydi. Maqolda o'tmish haqida gapirilsa, u bugun va kelajak nuqtai nazaridan baholanadi – aforizmda aks etgan o'tmish xalq ideallari, umid va intilishlariga qay darajada mos kelishiga qarab qoralanadi yoki tasdiqlanadi. Maqolni hamma xalq yaratadi, shuning uchun u xalqning umumiy fikrini ifodalaydi. Unda xalqning hayotga bergan bahosi, xalq tafakkuri mushohadalari bor. Individual aql tomonidan yaratilgan muvaffaqiyatli aforizm, agar u ko'pchilikning fikrini bildirmasa, xalq maqoliga aylanmaydi.

Xalq maqollari yodlash uchun qulay shaklga ega bo'lib, ularning etnopedagogik vosita sifatidagi ahamiyatini oshiradi. Maqollar mustahkam esda qoladi. Ularning yod olishiga so'zlar, turli xil undoshlar, qofiyalar, ritmlar, ba'zan juda mohirona o'ynash yordam beradi. Maqollarning pirovard maqsadi hamisha ta'lim-tarbiya bo'lib kelgan, ular qadimdan pedagogik vosita vazifasini o'tagan. Bir tomondan, ular pedagogik g'oyani o'z ichiga oladi, boshqa tomondan, ular tarbiyaviy ta'sirga ega, tarbiyaviy funktsiyalarni bajaradilar. Maqol va matallar qiyosiy yoki allegorik gap bo'lib, xalqning kundalik donoligini o'z ichiga oladi. Ana shu ikki niholdan tashbeh (topishmoqlarda) va obrazli qiyoslar (matallarda) xalq she'riyati o'sib boradi.³⁵ Qo'shiqlar xalq she'riyatining topishmoq va maqollarga qaraganda ancha murakkab shaklidir. Qo'shiqlardan ko'zlangan asosiy maqsad go'zallikka muhabbat uyg'otish, estetik qarash va didni rivojlantirishdan iborat. Qo'shiq xalq hayotining barcha jabhalari, jumladan, yosh avlod tarbiyasi yuksak poetiklashtirilganligi bilan ajralib turadi. Qo'shiqning tarbiyaviy ahamiyati shundaki, go'zal kuylashni o'rgatgan bo'lsa, u o'z navbatida go'zallik va ezgulikka o'rgatgan. Bolalar va yoshlarni mehnat tarbiyasida qo'shiqning ahamiyati beqiyos. Yuqorida aytib o'tilganidek, qo'shiqlar mehnat jarayoniga jo'r bo'ldi va rag'batlantirdi, ular ishchilarning mehnat sa'yohatlarini muvofiqlashtirish va birlashtirishga hissa qo'shdi. Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, xalq og'zaki ijodi bolalar va yoshlarning ertak, doston, afsonalar olamida ijodiy rivojlanishiga hissa qo'shadi. Ta'limning zamonaviy modelini qurishda xalq og'zaki ijodida tizimlashtirilgan ma'naviyat an'analarining ko'p asrlik tarixi topilmalaridan foydalanish zarur.

Ma'rifatparvarlar M. Behbudiy, A. Avloniy, A. Shakuriy va boshqalarning ta'lim-tarbiyaviy g'oyalari ta'lim tizimida amalga oshiriladigan ma'naviy-ma'rifiy ishlarining mazmunini takomilashtirishga asos bo'ladi. Shu bilan birgalikda ma'naviy-ma'rifiy

³⁴ B. Maqulova, S. Sa'dieva. Sinf dan tashqari o'qish mashg'ulotlari (1-sinf o'qituvchilari uchun metodik qo'llanma). . T.: O'qituvchi, 1997.

³⁵ B. Maqulova, S. Sa'dieva. Sinf dan tashqari o'qish mashg'ulotlari (1-sinf o'qituvchilari uchun metodik qo'llanma). . T.: O'qituvchi, 1997.

ishlarning ilmiy-nazariy va metodik asoslari mamalakatimiz pedagog olimlari tomonidan ham tadqiq etilgan. Xususan shaxs ma'naviy madaniyati va uni shakllantirishning pedagogik xususiyatlari hamda unga yangicha metodologik yondashuv masalalari (O.Musurmonova) yoshlarni ma'naviy tarbiyalashda oila va milliy qadriyatlarning ahamiyati (M. Inomova) yuqori sinf o'quvchilarida axloqiy madaniyat va uni tarbiyalash (U.Mahkamov) masalalari shular jumlasidandir. Ayniqsa, S. Ochilovning “Mustaqillik ma'naviyati va tarbiya asoslari “Boshlang'ich ta'lim Konsepsiya”sida (mualliflar: Q. Abdullayeva, R. Safarova va b.) ta'lim jarayonini tashkil etish, uning samaradorligini oshirish va bu jarayonni rivojlantirishga qaratilgan qarashlar, pedagogik nazariya hamda bilimlar, ilmiy farazlar fondi sifatida boshlang'ich sinflarda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishning hal etilishi lozim bo'lgan jihatlari mavjudligini ta'kidlaydi. Shu bilan birgalikda boshlang'ich sinf o'quvchilarini ma'naviy-ma'rifiy tarbiyalashning turli qirralari yoritilgan. Ammo, boshlang'ich sinflarda tashkil etiladigan bayram tadbirlarini interaktiv metodlar asosida takomillashtirish ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish tadqiq etilishi yetarli darajada emas. Bu esa “Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan o'tkaziladigan bayram tadbirlarini takomillashtirish mavzusini tadqiq etishimiz uchun asos bo'ldi. Takomillashtirish omili sifatida esa interfaol metodlar imkoniyatlarini o'rganishga harakat qilindi. O'quvchilarning sinfdan tashqari ishlari o'z mazmuniga ko'ra tafakkur faoliyati va munosabat vositasi hisoblanadi. Buning uchun esa boshlang'ich sinflarda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishga e'tibor bilan yondashish lozim.”³⁶

Xuddi shu ma'suliyat xissini to'ygan va o'z kasbini sevgan va ulug' maqsadlar sari intiluvchi o'qituvchi o'zining kasbiy faoliyati taqozosidan kelib chiqib turli-turli tadbirlarni tashkil etish va o'tkazishga har doim mas'uliyat bilan yondashish lozim bo'ladi. Shunday ekan musiqa tarbiyasining ommaviy shakllari biz yuqorida to'xtalib o'tgan tadbirlar bilan cheklanib qolmaydi. Musiqa o'qituvchisining maktab ma'naviyat ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari bilan bamaslahat tarzda vaqti-vaqti bilan o'quvchilarni san'at va madaniyat dargohlariga ekskursiyalar uyushtirish ham muhim ahamiyatga egadir. Xalqimizda “ming marta eshitganidan, bir marta ko'rgan afzal” degan maqol bor. Albatta san'at dargohlarida (teatr, filarmoniya, ijodiyot uylari) va kontsertlarga tashrif va u yerdagi professional jamoalarning musiqa san'atining turli yo'nalishlari va janrlari bo'yicha ijrolari, xatto repitetsiyalari o'quvchilarda katta qiziqish uyg'otadi. San'atga ishtitoqmand yoshlarni xavaskorlarini kuchayishiga va o'z ko'rganlari va eshitganlarini “o'zicha” takrorlash va taqlid qilishga o'sha ko'rgan san'atkori darajasida ijro etishga intilib xarakat qilishiga olib keladi. Hozirgi kunda maktablarda “Alifbe” bayramlarini qizg'in tayyorgarlik bilan o'tkazish an'anaga aylangan. Mana shu bayramlarni sinf o'qituvchisi va musiqa o'qituvchisining o'zaro hamkorligidagi tayyorlangan dastur asosida o'tkazilishi ularni qiziqarli, ta'sirli va ko'ngilli o'tishini ta'minlashda muhim omil bo'ladi. Hatto muhtaram

³⁶ B. Maqulova, S. Sa'dieva. Sinfdan tashqari o'qish mashg'ulotlari (1-sinf o'qituvchilari uchun metodik qo'llanma). . T.: O'qituvchi, 1997.

Birinchi Prezidentimizning asarlarida ham tarbiya haqidagi fikrlar uzluksiz keltirilgan. “Yangi avlodni tarbiyalash xalqni tarbiyalash demakdir”. Shunday ekan yangi avlodni bor kuch-qudratimizni ishga slogan holda amalga oshirmog‘imiz kerak. O‘quvchilarni turli madaniy tadbirlarning konsert dasturlarida chiqishlariga intilish va sharoit yaratish o‘quvchilar uchun o‘ziga xos sinov vazifasini bajaradi. Ularda ishonch xissini tug‘diradi va sahna madaniyati bilan tanishtiradi.

Umumta‘lim maktablaridagi musiqa o‘qituvchisining ommaviy ishlar rejasi maktab ma‘muriyati tomonidan tasdiqlanadi. Ommaviy musiqiy ishlar rejasi yillik kalendar asosida va maktabning ko‘p yillik hayotiy an‘analari, imkoniyatlari va mavjud xavaskorlik to‘garaklari imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda maktab musiqa o‘qituvchisi va maktabning ma‘naviy tarbiyaviy ishlar bo‘yicha direktor o‘rinbosari maktab yetakchisi bilan hamkorlikda tuziladi. Ommaviy ishlarning ayrimlari o‘quvchilar yoshiga qiziqishlari va bayramlar uchrashuvlar mazmunini hisobga olgan holda tuziladi. Ommaviy musiqa mashg‘ulotlarning har biri aniq ishlab chiqilgan reja asosida amalga oshiriladi. Bunda har bir mashg‘ulot turiga qarab uning maqsadi, qanday vazifani bajarishi, mashg‘ulotining xususiyati, repertuar mazmuni maktab imkoniyatlari, tadbirlarga taklif etiladigan mehmonlar, o‘tkazilish joyi, uning bezatilish holati, kerakli musiqa cholg‘ulari, texnik vositalar hisobga olinib o‘quvchilar jalb etiladi. Ta‘lim sohasida olib borilayotgan har bir ish bugungi kunda yoshlarimizni har tomonlama ma‘naviy va ma‘rifiy jihatdan o‘zini tuta bilgan, o‘z sha‘ni, g‘ururini himoya qila oladigan darajada ko‘rishni istaydi. Madaniy ommaviy tadbirlar o‘z xususiyatiga ko‘ra ommaviy, yani, unda alohida iqtidori bo‘lgan o‘quvchilar to‘garak qatnashchilari bilan birgalikda oddiy o‘z istagi bilan ham o‘quvchilar qatnashishlari mumkin. Ommaviy tadbirlarni repetitsiyalari davomida va uni o‘tkazilish jarayonida ijrochilar bilan birga tinglovchilar ham bir xil bo‘lmasada estetik kechinmalarni his etadilar. O‘qituvchi ommaviy tadbirlar bilan bog‘lik faoliyatning xar xil turlarini bir-biri bilan bog‘liq holda olib oborish rejalashtirishi va tashkiliy tayyorgarlik ishlarini olib borishi maqsadga muvofiq bo‘ladi. Mashg‘ulotlar sifatli va samarali bo‘lishi uchun har bir tadbir uchun alohida reja va dasturga tayanishi zarur.³⁷

Manaviyat insonning, xalqning, jamiyatning, davlatning kuch qudratidir. U yo‘q joyda hech qachon baxt - saodat bo‘lmaydi. Ma‘naviy barkamollikka erishmay turib, komil inson darajasiga yetish mumkin emas. ko‘xna tarix balki yangi tarix ham buning ko‘plab misollarni beradi deya ta‘kidlaydi. Ma‘naviy yangilanish - bu avvalo o‘zbek xalqining boy milliy ma‘naviy merosini chuqur o‘rganish, yosh avlodni ana shu qadriyatlar ruhida tarbiyalash, milliy mafkura, milliy tafakkurimizni ular ongiga singdirish muayyan tamoyillarga tayanib ish tutgandagina o‘z samarasini beradi. Tarbiya nazariyasida erishilgan yutuqlarni umumlashtirilgan holda ma‘naviy ma‘rifiy ishlar samaradorligini belgilovchi asosiy tamoyillar sirasiga milliy -yuksaltirish, ta‘lim va tarbiya birligi,

³⁷ B. Maqulova, S. Sa‘dieva. Sinf dan tashqari o‘qish mashg‘ulotlari (1-sinf o‘qituvchilari uchun metodik qo‘llanma). . T.: O‘qituvchi, 1997.

xayotiylik, yaxlitlik, amaliylik, ommaviylik o'quvchilarni yosh, aqliy xususiyatlarini hisobga olish uzviylik, ma'naviy - ma'rifiy ishlar omillari ta'sirining muvofiqlashganligi kiradi. Shunga ko'ra umumta'lim maktablarida o'tkaziladigan madaniy - ommaviy tadbirlarning (ularning juda ko'pchiligi milliy bayramlar bilan bog'liqdir) maqsadi ham o'quvchi yoshlarda ma'naviy bilim, ma'naviy extiyoj, ma'naviy ko'nikma va e'tiqodni tarbiyalashga qaratilmog'i zarur. Bu esa o'z navbatida milliy ma'naviy tarbiyani estetik tarbiya bilan o'zaro uyg'unligini ta'minlaydi, tarbiyaviy ishlarni samaradorligini va ta'sirchanligini oshirishga xizmat qiladi. Har qanday bayram yoki atoqli sanalarga tayyorgarlik ko'rish va ularni o'quvchilar ishtirokida o'tkazish ta'limiy va tarbiyaviy maqsadlarni ko'zlagan holda tashkil etilishi zarur. Umumta'lim maktablarida o'quvchilar ishtirokida o'tkazilayotgan ma'naviy - ma'rifiy ishlar holatini o'rganish sinfdan tashqari tarbiyaviy tadbirlarning boy tizimi mavjudligini ko'rsatadi. Bu tizimda (tanlovlar sport musobaqalari konsertlar, badiiy kechalar, uchrashuvlar, siyosiy tadbirlar) o'z mazmun va mohiyatiga ko'ra milliylik xarakter kasb etuvchi bayramlar Mustaqillik bayrami, 1 - oktyabr o'qituvchilar va murabbiylar kuni, 8 -dekabr konstitutsiya kuni, yangi yil bayrami, Navruz bayrami, 9 - may Xotira va qadrlash kuni, Xosil bayrami, Boysun bahori, "Alifbe" bayrami alohida o'rin tutadi. Mazkur bayramlar umumxalq bayrami [sifatida barcha tashkilot](#), muassasa, jamoat uyushmalarida keng nishonlanadi. Bu bayramlar maktabda sinf rahbari, ma'naviy - ma'rifiy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosarining yillik tarbiyaviy ishlar rejalarida o'z aksini topadi. Zamon talabi asosida o'quvchi - yoshlarni milliy to'y hamda milliy istiqloq mafkurasi ruxida ma'naviy axloqiy tarbiyalashda bayramlarda ijro etiladigan qo'shiq she'r, aytishuvlarning ahamiyati juda kattadir.

Maktabda nishonlanadigan bayram tadbirlari va qo'shiqlari yoshlarga xos jo'shqinlik, zavq - shavqqa jasoratga, tantanavorlikka, o'ziga xos ma'no va mazmunga egaligi bilan barcha ma'naviy - axloqiy, ruhiy ko'tarinkilik, bayramona kayfiyat baxsh etibgina qolmay ishtirokchi va tomoshabin bo'lgan o'quvchi yoshlarni qadriyatlarimiz bilan yaqindan tanishtiradi. Bunday bayram tadbirlari insonni bag'ri kenglikka, dilovarlikka, sodiqlikka, odil va saxovatlilikka, sadoqatlilikka, kechirimli, mard, jur'atli shaxs bo'lib tarbiyalanishlariga ta'sir etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, PF-6079-son. Toshkent - 05.10.2020 yil.
2. Твердякова Ю.В «Формирование нравственных качеств у учащихся начальных классов» «Мир детства в современном образовательном пространстве» научное издание. Том 1. 2009
3. To'raqulova N.X, To'raqulov I.X "Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ma'naviy tarbiyasi asoslari" Toshkent- 2013
5. N.Ismatova boshqalar, Tarbiya 2 - sinflar uchun darslik. Toshkent - 2020

6. Бордовская Н.В и д.р Педагогика. Учебник для вузов. Питер 2000

7. O'zbekiston Respublikasida umumiy o'rta ta'lim strategiyasi muammolari va ta'lim mazmunining yangi modellari, ularni tatbiq etish yo'llari/ R. Safarova, U.Musaev, P. Musaev, F. Yusupova, R. Nurjanova. . T.: Fan, 2005.

Q. Abdullaeva, K. Nazarov, SH. Yo'ldosheva. Savod o'rgatish darslari. . T.: O'qituvchi, 1996.

